

תולדות השראת שכינה (י) /

קדושת הר סיני: מעמד הסנה ומתן תורה

והסנה היה בראש ההר, והנה כלו קדוש ואסור
בנעילת הסנדל וכך אמרו (שמות רבה ב יג) בכל מקום
שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל, וכן ביהושע
(ה' טו), וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים.³

מבחינת מקום ההתגלות ואופייה, מקביל מעמד הסנה
למעמד הר סיני. לדעת הרמב"ן, הסנה היה בראש ההר,
המקום שעליו ירד ה' ושאליו עלה משה במתן תורה (שמות
"ט, ט; ו, ט) וגם שם, עם רדת השכינה אל ראש ההר נתקדש ההר
כולו והוגבל, ובני ישראל הוזהרו שלא להתקרב אליו כלל
ולהיטהר לקראת המעמד (שם, יג-ב).

מלבד זאת מקביל הרמב"ן את הציווי "של נעליך מעל
רגליך" לציווי הדומה ליהושע בהתגלות שר צבא ה' אליו
ביריחו ולאיסור נעילת הסנדל במקדש.

של נעליך מעל רגליך

הרמב"ן מזכיר את איסור נעילת הסנדל הנגזר מקדושת
המקום, וכפי ששינונו: "לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו"
(ברכות פ"ט מ"ה; וראה בגמרא שם סב ע"ב). מה משמעות השלת
הנעליים? הברייתא במסכת זבחים (כד ע"א) אומרת:

דתנא דבי רבי ישמעאל: הואיל ורצפה מקדשת וכלי
שרת מקדשים, מה כלי שרת לא יהא דבר חוצץ בינו
לבין כלי שרת, אף רצפה לא יהא דבר חוצץ בינו
לבין הרצפה.

המקום שה' מתגלה בו – רצפת המקדש, כמוה כאדמת הר
סיני – מקדש את העומד עליה כעין כלי שרת, ועל כן לא
תיתכן חציצה בינו ובינה.

וכדברי רש"י הירש על אתר: "חליצת הנעל מבטאת
התמסרות גמורה לערכיו של אתר, בסוס האישיות עליו
בלבד ובצמוד אליו, ורכישת עמידה ומעמד מתוכו". חליצת
הנעליים מבטאת התבטלות כלפי המקום המקודש
והתמסרות מוחלטת לקב"ה, המגלה את נוכחותו בקידוש
המקום.⁴

א. מעמד הסנה

ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו להן מדין וינהג
את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר הא-להים חרבה.
וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא
והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל. ויאמר
משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע
לא יבער הסנה. וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו
א-להים מתוך הסנה ויאמר משה ויאמר הנני.
ויאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי
המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא.
ויאמר אנכי א-להי אביך א-להי אברהם א-להי יצחק
וא-להי יעקב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל
הא-להים (שמות ג, א-ו).

קדושת המקום

מעמד הסנה הוא ההתגלות הראשונה בתורה המתייחסת
לקדושת מקום. עד עתה לא הייתה כל התייחסות לכך, לא
במעמד העקדה ולא בהתגלויות אחרות.

אמנם בעקדה בחר הקב"ה בהר המוריה, אך המקום לא
הוגדר כקדוש. ייתכן שההסבר לכך הוא שהבחירה בעקדה
הייתה בבחינת מעשה אבות סימן לבנים, אך לא בגדר
קביעת ההר כבעל משמעות ליצחק ויעקב ובניהם. לו
נתקדש כבר בימי אברהם, היה הופך מקום קבוע לקדושה,
בעוד שהתורה תדבר בספר דברים בלשון עתיד על "המקום
אשר יבחר ה'" ו"לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב, ה);
לפיכך לא נתקדש המקום, על מנת להותיר בשלמותן את
דרישתו ובחירתו האנושית העתידית על ידי עם ישראל.

נמצא שגילוי קדושת מקום בעולם מתחיל בעצם בהר סיני
– בהתגלות בסנה ובהמשכה במעמד מתן תורה¹ – ומקדים
את כל עניין הקדשת משה לנביא ולמנהיגם של ישראל.
שיעורנו זה יתמקד, אם כן, בסוגיית קדושת המקום.²

כך כותב הרמב"ן בפירושו לפס' ה:

'כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא...'
כי נתקדש כל ההר בדרת השכינה אל ראש ההר
כאשר בשעת מתן תורה, ומשה בהר היה כי שם
עלה שנאמר 'ויבא אל הר הא-להים חרבה' (פס' א),

3 ובחזקוני שם: "כל מקום שתמצא שכינה מקדמת בו לדבר אל נביאי כמו
כאן שקדמה בסנה, וגבי יהושע (יהושע ה', יד-טו), וגבי מתן תורה (שמות
"ט, כא-כז), שם תמצא המקום מקודש, אבל בשאר מקומות שנגלה
עליהם כמו שמצינו בהרבה נביאים אין המקום מקודש".

4 ובכלי יקר שם ביאר (בעקבות רבנו בחיי) את השלת הנעליים בעניין
"הרחקת הגשמיות... הן זיכוכ כח השכל... הן זיכוכ כח החומרי... ושם
'מקום' מורה על המדריגה, ואמר כי המדריגה אשר אתה עומד בה היא
שאפילו חלק האדמה שבך קודש הוא".

1 כך קושר למשל תרגום יונתן בן עוזיאל לפס' ה בין התגלות זו למעמד הר
סיני: "ואמר לא תקרב הלכא שלוף סינך מעל רגלך ארום אתרא דאנת
קאים עלוי אתר קדיש הוא ועלוי אנת עתיד לקבלא אורייתא למלפא יתה
לבני ישראל".

2 מעמד הסנה ומעמד הר סיני הם כמובן נושאים נרחבים הצריכים
שיעורים לעצמם.

ההקבלה להתגלות ביריחו

כאמור, הרמב"ן מקביל את ציווי השלת הנעליים להתגלות שר צבא ה' ליהושע ביריחו. וכך נאמר שם:

וַיְהִי בַּהַיּוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירְיָחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וַהֲגֵה אִישׁ עֹמֵד לְנִגְדוֹ וַחֲרָבוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אִתְּךָ אִם לְצָרֵינוּ. וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שָׂר צֶבָא ה' עִתָּה בְּאֵתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פְּנֵי אֲרֻצָּה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנָי מְדַבֵּר אֵל עַבְדּוֹ. וַיֹּאמֶר שָׂר צֶבָא ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ שֶׁל נֶעֱלֶךְ מֵעַל רִגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אִתְּךָ עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן

(יהושע ה', יג-טו).

יריחו היא שער המזרחי של ארץ ישראל, נקודת הכניסה אליה, מעבר גבול בין חו"ל לארץ; לפיכך מקופלת בה כביכול קדושת הארץ כולה. היא גם המקום הראשון שנכבש בארץ, והיא נכבשת באופן נסי והופכת כולה חרם – תרומתה של ארץ ישראל.⁵ קידוש אדמת יריחו בהתגלות זו הוא אפוא גילוי של קדושת ארץ ישראל כולה.

מלבד היותה מייצגת את ארץ ישראל, מצאנו גם ביטויים רבים לקשר בין יריחו לירושלים והמקדש. הביטוי המובהק ביותר לכך הוא המרת שטח המקדש בדושנה של יריחו, כמבואר בספרי:

כשהיו ישראל מחלקים את הארץ, הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, אמרו: כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו

(ספרי במדבר פ'סקא פא).

המשנה במסכת תמיד גם מוצאת קשרים רבים בין יריחו לעבודת המקדש:

מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח. מיריחו היו שומעין קול המגריפה. מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור. מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז. מיריחו היו שומעין קול החליל. מיריחו היו שומעין קול הצלצל. מיריחו היו שומעין קול השיר. מיריחו היו שומעים קול השופר, ויש אומרים: אף קול של כהן גדול בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכפורים. מיריחו היו מריחים ריח פטום הקטורת; אמר רבי אליעזר בן דגלאי: עזים היו לבית אבא בהר מכוור והיו מתעטשות מריח פטום הקטורת

(תמיד פ"ג מ"ח).

ולקשר זה הייתה גם משמעות מעשית בעבודת המשמרות:

תנו רבנן: עשרים וארבעה משמרות בארץ ישראל... שתים עשרה מהן ביריחו. הגיע זמן המשמר לעלות,

חצי המשמר היה עולה מארץ ישראל לירושלים, וחצי המשמר היה עולה מיריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחייהם שבירושלים (תענית כז ע"א).

הנה כי כן, כבר בשערה המזרחי של ארץ ישראל, בראשית כיבושה, יש קשר ישיר אל לבה – ירושלים והמקדש. זהו הקשר הפנימי בין מעמד הסנה, מעמד הר סיני וההתגלות ביריחו, שכולם קשורים במהותם למקדש.

ב. מעמד הר סיני

בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני... ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם. והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני. והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת. לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה במשף היבל המה יעלו בהר... ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה. ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר. והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד. ויהי קול השופר הולך ויחזק מאד משה ידבר והא־להים יענו בקול. וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה. ויאמר ה' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרץ בהם ה'. ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלות אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו. ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל ה' פן יפרץ בם

(שמות י"ט, א, י-יג, טז-כד).

ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק. ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו. ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. ויכתב משה את כל דברי ה' וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל. וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על המזבח. ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. ויראו את א־להי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר. ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את הא־להים ויאכלו וישתו.

5 עיין במדבר רבה יד א: "אמר ר' יודא הלוי בר שלום: לימד לישראל מה שאמר הקב"ה 'ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה' (במדבר ט"ו, כ), אמר יהושע: הואיל וכבשנו אותה תחלה נקדיש את כל שללה לגבוה". ובראב"ד בפירושו לתמיד (פ'): "...וכמו דתרומת דשן צריך לתרום, כן נתרמה ארץ ישראל עצמה ובשביל כך התרימה יהושע להיות קודש". ובאברבנאל על יהושע (שם) כתב כי בהגדרת המקום כקודש רמז שר צבא ה' ליהושע על חחרמת העיר קודש לה'.

התגלות במקום לעם שלם. אמנם גם קודם לכן היו בני ישראל עדים למורא הגדול, ליד החזקה ולזרוע הנטויה אשר עשה ה' במצרים ובים סוף ולנסי המדבר. אך זוהי ההופעה הראשונה של מקום מקודש מרכזי המיועד להתגלות לכל ישראל; וכאמור, בתפקיד זה שימש בהמשך המשכן לתחנותיו, עד בואו אל הנחלה – אל הר המוריה. צורת ההתגלות ואופייה משתנים בתחנות השונות, בהתאם למקום ובהתאם למצבו הרוחני של העם, אבל עצם הגילוי הא-לוהי לעם ישראל במקום מרכזי שבו נמצאים הכול ואילו מגיעים הכול – דבר זה נתחדש בהר סיני.

מבין הראשונים, המייצג הבולט ביותר של תפיסת המשכן כהנצחת מעמד הר סיני – ומצדו השני של המטבע, ראיית הר סיני כראשיתו של המשכן – הוא הרמב"ן בפירושו לתורה. בסוף ספר שמות עומד הרמב"ן על ההקבלה בין תיאור השראת שכינה על הר סיני לבין תיאור השראתו במשכן בסוף הספר (שם מ', לד-לח):

‘וכבוד ה' מלא את המשכן’ (שם, לד) – כי תוכו מלא הכבוד, כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן, כענין שנאמר בהר סיני ‘אל הערפל אשר שם הא-להים’ (כ); ... והטעם, שלא יבא שם [- משה, י"ל] בלא רשות, אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן’ (כ"ה, ח), ואמר ‘ויבא משה בתוך הענן’ (שם, יח).⁷

ובהקדמתו לספר במדבר הוא מקביל בין הגבלת המשכן להגבלת הר סיני:

...ועתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם, צוה 'זהזר הקרב יומת' (במדבר א', נא) כאשר אמר שם 'כי סקול יסקל' (שמות י"ט, ג), וצוה 'לא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו' (במדבר ד', כ) כאשר הזהיר שם 'פן יהרסו אל ה' לראות' וגו' (שמות י"ט, כא), וצוה 'ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח' (שמות י"ח, ה) כאשר אמר שם 'וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו' והכהנים והעם' וגו' (שמות י"ט, כב, כד).

ברם, התייחסותו העקרונית והמפורטת ביותר לנושא היא בפירושו הידוע לציווי על מלאכת המשכן (שמות כ"ה, ב):

וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתרו. וכמו שנאמר שם 'וישכן כבוד ה' על הר סיני' (שמות כ"ד, טז), וכתוב 'הן הראנו ה' א-להינו את כבודו ואת גדלו' (דברים ה', כא), כן כתוב במשכן 'וכבוד ה' מלא את המשכן' (שמות מ', לד)... והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני. ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה 'מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך

ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר הא-להים. ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם. ויעל משה אל ההר וכס הענן את ההר. וישכן כבוד ה' על הר סיני וכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן. ומראה כבוד ה' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל. ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר והיה משה בחר ארבעים יום וארבעים לילה (שם כ"ד).

לאחר שנגלתה למשה לבדו בסנה, נחשפת קדושת הר סיני לעיני כל ישראל במתן תורה. שלושה ימים קודם המעמד מצטווה העם להתקדש והעלייה בהר נאסרת עליו, והיא נאסרת עליו בשנית לאחר השראת שכינה על ההר ועליית משה שמה. ברור מן הכתובים כי יש קשר אמיץ בין קדושת העם וקדושת ההר, וכי זהו נושא מרכזי במעמד:

לך אל העם וקדשתם היום ומחר... והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו... רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות... וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרץ בהם ה'.

ספורנו בפירושו כאן (שמות י"ט, כג) עומד על הקשר שראינו לעיל בין מעמד הר סיני למעמד הסנה: 'וקדשתו – באמור להם 'אם בהמה אם איש לא יחיה' כעניין 'אדמת קדש הוא'". להלן נעמוד, אם כן, ביתר פירוט על אופייה של קדושת המקום בהר סיני.

קדושת הר סיני וקדושת המקדש

קדושת הר סיני מתגלה כקדושת מקדש. בהר סיני נקבע כבר מקדש בתבניתו ההלכתית: האנשים שישרתו בו; המזבח, הכלים והלכות הבאת קרבן; סדרי הכניסה למשה, לכהנים ולישראל והתחומים האסורים בכניסה. אנו מוצאים כאן גילוי שכינה באש ובענן (יחד עם קולות וברקים); מזבח ומצבות (ראה שיעור 19); וקרבתנות – המהווים אולי דגם לקרבן התמיד העתידי, כנאמר 'עלת תמיד העשייה בהר סיני' (במדבר כ"ח, ו).

כל תפקידי המקדש – עבודה והשראת שכינה, נבואה וסנהדרין – ראשיתם במעמד הר סיני. במובן זה שימש הר סיני כמעין מקדש למן ראשית ההתגלות עליו במעמד הר סיני ועד הקמת המשכן בראשית השנה השנית ליציאת מצרים; משם ואילך עוברים כל ההיבטים הללו למשכן, הממשיך את מעמד הר סיני עד בואו להר המוריה בימי דוד ושלמה.

לא נפרוט כאן לפרטים את כל ההקבלות בין הר סיני והמשכן.⁶ נציין רק כי מנקודה זו ואילך מתחיל מסלול של

וחלקן – בייסוד הסנהדרין. בדברינו כאן נתייחס רק למשמעויות השונות של קדושת המקום כפי שנתגלתה בהר סיני.

7 וכן כתב בקיצור גם בפירושו לויקרא א', א.

6 במחזור המקדש לחג השבועות (עמ' 73-88) הקדיש לכך הרב אריאל פרק נרחב, ובו פירט שמונה עשרה הקבלות בין הר סיני למקדש. חלקן קשורות במזבח, בכלי השרת ובקרבתנות; חלקן קשורות בקדושת המקום;

אופייה הזמני של קדושת הר סיני

הכתוב קובע: "בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הִמָּה יַעֲלוּ בְהָר" (שמות י"ט, ג). וביאר רש"י: "כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול, וכיון שנסתלק הם רשאים לעלות". לאור זאת מבחין המשך חכמה (שם, יב-ג) הבחנה ברורה בין קדושת העם, שהיא לעולם, לבין קדושת ההר, שהיא לשעה:

והגבלת את העם סביב לאמר: הענין דהכבוד הא-לקי והנבואה היה עד מקום שישראל עומדים נגד ההר, וכמו שאמר (דברים ה, ד): 'פנים בפנים דיבר ה' עמכם בהר'. וכמו שבעזרה אמר בתורת כהנים (ריש תזריע) שמותר בנגיעה ואסור בביאה, משום שהכתלים הם חוצצים בין משכן ה' לחוצה, כן כאן היו ישראל המחיצות החוצצים בין גלוי כבוד א-לקים לזולתו. ולכן ההר היה אסור נגיעה שלא כלתה מקום הכבוד מן ההר, ולכן אמר כי הכבוד יש לו גבול, ומה גבולו? זה העם סביב. וזה 'והגבלת' – במה? 'את העם' – עם 'העם סביב', שהם היו המגבילים. לכן – 'השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו וכו' ויאמר ה' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות' (פסוק כא) – זהו על ההבטה הנבואית יותר מכח א-לקי השופע עליהם שיעמיקו להביט אל הדברים שכיסה עתיק יומין. ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלות' – למעלה נבואה כזו – 'אל הר סיני כי אתה העדות בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו' (פסוק כג). ויאמר ה' אליו לך רד ועלית' – פירוש שלא תדמה כי הכבוד והגלוי יהיה רחוק ממקום ישראל, לא כן כי פנים בפנים ידבר עמהם, והגלוי יהיה סופו עד מקום שעומדים העם, והם יהיו המחיצות למקום הכבוד, וההר הוא כמו ההיכל, ואצל העם הוא כמו עזרה. וכמו שאמרו במנחות (כז ע"ב) שקדושת ההיכל אינו רק כשנכנס דרך עזרה, כן קדושת ההר אינו רק למי שנכנס דרך מקום שעומדים העם. לכן 'לך רד ועלית' וגו' – כי אז תחול הקדושה אליך ביתר שאת – 'והכהנים והעם אל יהרסו' וכו'. ובמנחות דף כז ע"ב הוא אצל הנכנס לבית הכפורת, דממעט דרך משופש אפילו בדרך ביאה, כמו שפירשו בתוספות שם יעויין וד"ק.

ולכן כיון שישראל המה היו מחיצות הכבוד והמה היו משכן לא-לקות, כן נשאר קדושתו לעולם, וכמו שאמר 'ושכנתי בתוכם' (שמות כ"ח, ח), וכמו שכתוב 'היכל ה' המה' (ירמיה ז, ד). ולכן גלו לבבל שכינה עמהם' (מגילה כט ע"א), וכמו מחיצות וקדשי המשכן. אבל ההר, קדושתו לשעה, וכמו כל מקום שעמד המשכן, לכן בהר כתוב היתר תיכף 'במשוך היובל המה יעלו בהר' (פסוק יג) שמעיקרא לא נתקדש רק לשעה. אבל ישראל קדושתו לעולם, לכן אחר זמן התיר להם 'שובו לכם לאהליכם' (דברים ה, כז).

וזה ביאור הילקוט (יתרו שא) 'ויעמד העם מרחוק' – מבית הבחירה נדבר עמו, דכתיב 'וירא את המקום מרחוק' (בראשית כ"ב, ד), שישראל היו הן המחיצות

את אשו הגדולה' (דברים ד; לו), כך במשכן כתיב 'וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו' (במדבר ז, פט)... והמסתכל יפה בכתובים הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש...

מעמד הר סיני היה מעמד חד-פעמי לעיני כל ישראל, בעוד שההתגלות במשכן היא קבועה ונסתרת; אך המשכן הוא המשך ישיר של מעמד הר סיני.

דרגות הקדושה בהר סיני ובמקדש

בהמשך לתפיסה זו, מבחין רבנו בחיי (בפירושו לשמות י"ט, יז) בארבע מדרגות קדושה שהיו בהר סיני, ובמקביל במקדש:

ויתיצבו בתחתית ההר. למטה מן ההר וחוף לגבול שהזהרו להתרחק ממנו.

ודע כי הכבוד היה בראש ההר שנאמר 'וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר', וכתוב 'ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר'. וכל ישראל עמדו בסוף ההר שנאמר 'ויתיצבו בתחתית ההר'. ומשה זכה לעלות אל ההר לבא בתוך הענן, שנאמר 'ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר', וזכה עוד שנתקרב אל עב הענן, הוא שכתוב 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן', ו'עב הענן' הוא 'הערפל אשר שם הא-להים'...

ולפי זה היו ד' מדרגות זו למעלה מזו וזו לפני משכן, ואלו הם: תחתית ההר, וראש ההר, וענן, ועב הענן. ומצינו דוגמתם בבית המקדש: שער העזרה כנגד תחתית ההר; והעזרה עצמה כנגד ההר עצמו; וההיכל לפני כנגד פנימיות הענן; בית קדשי קדשים שהוא לפני מן ההיכל הוא כנגד עב הענן, הוא 'הערפל אשר שם הא-להים'.

ובמדרש הגדול על שמות כ"ד, ט:

'ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל'. משה מחיצה בפני עצמו... אהרן מחיצה בפני עצמו... נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל כל אחד מחיצה בפני עצמו.

לאור זאת מציע הרב אריאל (עמ' 80 במקור המצוין בהערה 4) לחלק את אזורי הקדושה השונים כך: משה נכנס למחיצת קודש הקודשים, לעב הענן אשר בראש ההר; אהרן נכנס למחיצת ההיכל; נדב ואביהוא, הלוא הם הכהנים, נכנסו למחיצת העזרה; וזקני ישראל – על פתח המשכן (ובבית המקדש מקום מושבם בלשכת הגזית). כל אחת מן הקבוצות הגיעה, אם כן, בהר סיני לאזור הקדושה המתאים לה במשכן.⁸

8 ההתאמה מובהקת בעיקר על פי תורה שבכתב. עם משה נדבר הקב"ה מקודש הקודשים, כנאמר: "וַיִּבֹא מֹשֶׁה אֶל אֱלֹהִים מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהִים מֵעַל הַכְּפֹרֶת אֲשֶׁר עַל אֶרֶץ הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו" (במדבר ז, פט). אהרן, הכהן הגדול, נכנס לקודש הקודשים רק ביום הכיפורים ועל ידי הכנה מיוחדת, ועיקר תפקידו על פי תורה שבכתב הוא בקודש, בהיכל. ואילו מטלותיהם של בני אהרן הכהנים הן במזבח העולה שבחצר המשכן, קרי: בעזרה.

שונה בתכלית קדושת הר המוריה, שאינה תלויה בזמן ובנסיבות, ולדעת חלק מהראשונים היא נצחית: "במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא... לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה" (רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ז).⁹

* * *

בחנו בשיעור זה את קדושת הר סיני ממעמד הסנה ואילך. ראינו כי קדושתו זמנית, וכך גם קדושת תחנות המשכן – עד ההגעה להר המוריה, ששם קדושת המקום נצחית.

בגלל הזיקה ההדוקה בין מעמד הסנה למעמד הר סיני הקדמנו את העיסוק במעמד הר סיני ודנו בשניהם בשיעור זה. השיעור הבא יוקדש בע"ה לרמזים למקדש בשירת הים.

* *
 * כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ז *
 * עורך: בעז קלוש *
 * *
 * * * * *
 * בית המדרש הווירטואלי שלי ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * * * * *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *

לההר וקדושתו קדושת עולם, לכן היה משפט ההר כמו בית הבחירה
(משך חכמה שם, יב).

כי אין קדושה בשום נברא רק להבורא יתברך. וזה שאמרו שלא תדמו כי ההר הוא ענין קדוש ובסיבתו נגלה השם עליו – לא כן בני ישראל. כי 'במשוך היובל המה יעלו בהר', והוא מעון חיות ובהמות. רק כל זמן שהשכינה עליו הוא קדוש מסיבת קדושת הבורא יתברך שמו. לכן אמר (תענית כא ע"ב) כי לא המקום מכבד את האדם אלא האדם מכבד את מקומו וכו'. וזה רעיון נכבד, ולכן בבית עולמים שקדושתו לעולם לכן שלא ידמו שיש קדושה בעצם הבנין, לכן מותרים ליגע כל הטמאים אף טמאי מתים מאחוריו, וכמו שדרשו בתורת כהנים פרשת תזריע (פרק א, ד) מ'לא תבא' (ויקרא י"ב, ד) דמאחורין מותרין ליגע בו כל הטמאים, להראות דרך ממי ששכן שמו בתוך הבית הזה אתה ירא, ובפנים ממנו קודש, לא מאחוריו, שמפנים הלוחות והעדות ומשכן הכבוד (שם, יג).

המשך חכמה מקביל בבירור בין ההיכל להר (שבו יצרו בני ישראל עצמם את המחיצה סביב גילוי הכבוד הא-לוהי); ומאיך הוא מבחין הבחנה ברורה בין ישראל, המהווים משכן נצחי לא-לוהות וקדושתם קדושת עולם, לבין ההר, שקדושתו לשעה – רק כל זמן ששורה עליו שכינת הא-ל. וזהו עיקרון חשוב נוסף העולה מדבריו – "אין קדושה בשום נברא רק להבורא יתברך": קדושתו הזמנית של הר סיני אינה קדושה עצמית, אלא היא תלויה בהתגלות עליו בפועל, ומרגע שפוסקת התגלות זו, פוסקת גם קדושת ההר, והעם יכול לחזור לעלות בו.

מתי נתקיים "במשך היכל המה יעלו בהר"? הראשונים העלו הצעות שונות, וכאן נציין רק את דברי אבן-עזרא בפירושו הארוך שם:

כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב 'וכבוד ה' מלא את המשכן' (שמות מ', לד). אז דבר עם משה באוהל מועד. אולי אז תקע משה בשופר, ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד.

כלומר: הקדושה הזמנית של הר סיני נותרה בתוקפה עד הקמת המשכן, ואז נפסקה ועברה למשכן. דברים אלו תואמים היטב את תפיסת הרמב"ן על היות המשכן המשך קבוע להתגלות החד-פעמית בהר סיני.

עם זאת, אופייה הזמני של קדושת הר סיני משקף גם את אופייה של קדושת המשכן, שאף היא לא נמשכה לעולם. רש"ר הירש הגדיר את המשכן כ"סיני מיטלטל", ולעיל ראינו במשך חכמה כי "ההר, קדושתו לשעה, וכמו כל מקום שעמד המשכן". המשכן הנו מבנה זמני מעצם מהותו, והעיקרון שהתברר בהר סיני, כי קדושת המקום תלויה בהתגלות, ועם הפסקת ההתגלות פוסקת אף הקדושה, תקף גם ביחס לתחנות המשכן, לדוגמה: גם לו יכולנו להצביע במדויק על מקום המשכן בשילה – אין במקום זה שום קדושה, אף על פי שהמשכן שכן שם 369 שנה!

9 על ההבדלים בין קדושת הר סיני לקדושת הר המוריה הרחבנו בשיעור 17.